

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2021-1\(99\)-40-45](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2021-1(99)-40-45) | УДК 655.523 : -087.5 "19"/"20" : [02 : -025.13] (Шевченкіана)

Пшінка Наталя Миколаївна,

аспірант, викладач кафедри рисунка та живопису Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, Україна; natpshinka@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1143-5854>

ІЛЮСТРУВАННЯ ШЕВЧЕНКІАНИ В ДИТЯЧИХ ВИДАННЯХ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КНИЖКОВОГО ДИЗАЙНУ

Досліджується проблематика ілюстрування творів та життєпису Т. Шевченка у книжках, адресованих дітям, за понад сто років. Аналізуються тенденції в інтерпретуванні образів представниками різних стилістичних течій у різні періоди суспільного розвитку та вплив ідеологічних настанов. Прослідковується розвиток дизайну дитячої книги з удосконаленням поліграфії та появою цифрових комп'ютерних технологій. Наголошено, що головним завданням ілюстраторів є комунікація з юними читачами, донесення не тільки ідейного, а й емоційного змісту творів Т. Шевченка, естетичне, моральне, національне виховання, розвиток емоційного інтелекту дітей завдяки синергії поетичних і візуальних образів. Запропоновано створення учнями власного книжкового проекту «Мій Шевченко».

Ключові слова: шевченкіана, ілюстрування, видання для дітей, книжковий дизайн, комп'ютерна графіка.

контексті образотворчої шевченкіани, найвидатніші досягнення та творчі пошуки авторів якої мали безпосередній вплив на розвиток мистецтва дитячої книги. Та головним є ретроспективний аналіз художньої інтерпретації образів, еволюції Шевченкової іконографії в ілюстраціях та дизайні (як синтезі мистецтв) саме дитячих книжок.

Аналіз джерел і публікацій. Досліджували графічну шевченкіану, зокрема ілюстрування та художнє оформлення «Кобзарів», українські мистецтвознавці: О. Овдієнко [7], Л. Владич, Н. Белічко, В. Яцюк, Д. Степовик [13], М. Голомша, В. Онищенко, Б. Горинь [3], З. Чегусова [18], О. Ламонова, Т. Чуйко [19], О. Лагутенко та інші. Важливим джерелом є також розповіді самих митців, зокрема В. Касіяна («Автопортрет» [6], «Пророк») та М. Стороженка («Мій Шевченко») [14], інтерв'ю К. Штанко (інтерв'юер Н. Пшінка), де вони висвітлюють своє сприйняття, художню інтерпретацію текстів та роботу над образами. Короткі статті про художників, внесок яких в ілюстрування творів Шевченка найвагоміший, а також про дослідників цієї тематики представлені в шеститомному академічному виданні «Шевченківської енциклопедії» (2012–2015), де «підсумовано понад півторасторічний досвід вивчення всіх аспектів шевченкіани в українському та зарубіжному шевченкознавстві» [20, т. 1, с. 5]. Нами опрацьовано відомості, подані в оглядових енциклопедичних статтях: «Іконографія Шевченка» – «відображення портрет-

них характеристик митця у різних видах... і жанрах (портрет, побутовий жанр, сюжетно-тематична картина) образотворчого мистецтва» [20, т. 3, с. 76–85]; «Шевченко в образотворчому мистецтві» [20, т. 6., с. 858–865]; «Ілюстрування творів Шевченка» – «інтерпретування, супровід, образне тлумачення текстів засобами графіки та живопису; оформлення видань» [20, т. 3, с. 93–109]: тут представлені імена митців і основні книжкові видання, ілюстровані ними. Найвидатнішим митцям присвячені окремі статті.

Проте в наукових, академічних виданнях і окремих розвідках, присвячених дизайну та ілюстрування шевченкіани, належної уваги книжкам для дітей, за окремими винятками, не приділено. Спородично і вибірково аналізували шевченківську тематику в дитячих виданнях мистецтвознавці: Л. Владич; О. Вартанова [2] (ілюстрації Ю. Павловича, В. Касіяна, О. Губарева, В. Полтавця, М. Компанця, В. Глуздова, А. Тетьори, О. Івахненка); Г. Заварова (в оглядах художнього оформлення книжок «Веселки» за 1982 і 1987 рр. зупиняється на шевченкіані О. Івахненка та В. Юрчишина) [5]; О. Авраменко у статтях і дисертаційному дослідженні «Українська дитяча книга 1970–1990 рр.: основні тенденції розвитку ілюстрації» (1990 р.) торкається образотворчої потрактувань поетичної спадщини Т. Шевченка художниками О. Губаревим, А. Тетьорою, М. Компанцем, В. Юрчишином, О. Івахненком, К. Штанко [1]. М. Гнатюк (ілю-

Постановка проблеми. Тема дослідження – багатоаспектна, хоча виокремлює лише один сегмент із величезного масиву шевченкіани. *Шевченкіана* – зібрання, сукупність творів літератури і мистецтва, пов'язаних із життям і творчістю Т. Г. Шевченка, а також усі видання його творів [12, с. 435]. Вважаємо, що дитячі видання (попри їхню специфіку) слід розглядати в широкому, загальному

стрування дитячих видань художниками Західної України: О. Кульчицька, В. Касіян, С. Караффа-Корбут та ін.).

Науковці В. Олійник [8] і М. Єфімова [4] досліджували розвиток дизайну дитячої книги останніх десятиліть, де серед інших тем побіжно звертали і до шевченкіани. У дисертаційній роботі М. Токар «Образи героїв української дитячої літератури в книжковій ілюстрації другої половини ХХ – початку ХХІ ст.» (2018 р.) серед інших тем розглянуто стильові особливості інтерпретації поетичних образів Кобзаря окремими графіками (А. Тетьора, В. Глуздов, К. Штанко, М. Михайлошина) [17]. «Дитячий кобзар» (іл. М. Михайлошиної) у кваліфічному ракурсі розглядає І. Ткаченко [16].

Отже, як свідчить огляд джерел, ґрунтовних, всебічних ретроспективних досліджень інтерпретації поетичних образів Кобзаря у виданнях для дітей різного віку обмаль, книжки останнього десятиліття не розглянуті. З поля зору фахівців випали біографічні твори для дітей, за винятком «Тарасових шляхів» О. Іваненко з ілюстраціями В. Касіяна (див. мал. 1). Хоча у цій тематиці успішно працювали І. Філонов, Л. Ільчинська, В. Якубич, В. Євдокименко та ін., наближаючи образ малого Тараса, геніально поета і художника до дітей-читачів.

Відсутній системний аналіз концепту видань шевченкіани для кожної вікової групи в контексті загальних проблем дитячого читання, що набули гостроти сьогодні.

Метою статті і новизною дослідження є виокремлення, ретроспективний аналіз і узагальнення тенденцій ілюстрування творів Т. Шевченка та його життєпису в дитячих виданнях, трансформації візуальних образів відповідно до актуальних суспільних потреб, філософських і естетичних поглядів свого часу з метою створення комунікації з юними читачами, а також вивчення впливу на книжковий дизайн новітніх цифрових технологій і можливостей, які вони сьогодні відкривають.

Нагальною потребою є аналіз мистецької, естетичної вартості сучасних інтерпретацій образів Кобзаря та його героїв, особливостей подачі візуальної інформації у виданнях останніх років.

Мал. 1 . Василь Касіян. Ілюстрація до книжки О. Іваненко «Тарасові шляхи»

Адже психологи й педагоги констатують сьогодні перемогу візуальності над вербальністю у сприйнятті дітьми інформації, а тому якість ілюстрацій, дизайну, візуального супроводу текстів надзвичайно актуалізуються.

Результати досліджень. Першим виданням світової шевченкіани став «Кобзар» 1840 р., невелика книжка (17×11 см, 116 с.), тисячний наклад якої приніс авторові славу, а Україні – національного пророка. Тисячі митців «в Україні і не в Україні» одержали невичерпне джерело творчої енергії і натхнення на століття наперед. Офорт для цього видання (на фронтиспісі) виконав Василь Штернберг, один із найближчих Тарасових друзів. У 1968 р. мистецтвознавець О. Овдієнко трактує цей сюжет так: «Офорт не був ілюстрацією до якогось конкретного твору з «Кобзаря» – він образно пояснював назву книжки для тих, хто мало був обізнаний з тогочасним селянським побутом. Цю пізнавальну цінність офортів Штернберга відзначила і тогочасна прогресивна критика...» [8, с. 6]. Як бачимо, дослідник підкреслює насамперед реалізм і пізнавальність у зображенні селянського побуту. Ми ж пропонуємо власний погляд із ХХІ ст.: заглиблений у свої думи сліпий кобзар – втілення столітньої народної мудрості, історичної пам'яті: «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине... От де, люди, наша слава, Слава Україні!». А хлопчик-поводир

тут надзвичайно важливий і символічний – він дарує оптимізм, надію на майбутнє, адже саме дитині – босоногому сироті-міхоноші – нести цей безцінний народний скарб і передати його прийдешнім поколінням. Ще зауважимо: і собака, який лащить до хлопчика, у цій сцені не зайвий, без нього вона була б аж надто сумна, дещо пафосна і плакатна. Ми зупинилися детальніше на цьому офорті, оскільки вбачаємо в ньому заховані сенси, образи-концепти, актуальні сьогодні.

Емпіричною базою дослідження обрано найцікавіші з погляду художнього оформлення видання, включені до бібліографічного покажчика «Т. Г. Шевченко для дітей: видання творів в Україні (ХІХ–ХХІ ст.)» [15], який закінчується 2013 р. Значна частина цих книжок побачила світ у Національному видавництві дитячої літератури «Веселка» (Дитвидав), яке має понад 80-річну традицію шевченківських видань. Також розглянуто книжки останніх років.

Необхідністю донести поетові твори до дітей молодшого віку усвідомлювали українські інтелектуали ще в ХІХ ст. Уперше збірка «Кобзар. Книга для дітей» була видана в 1891 р. у Львові зусиллями Руського товариства педагогів.

Одне з перших ілюстрованих видання – «Малий Кобзар для дітей» (1911 р., Київ, вид-во ж. «Український учитель») з двома автопортретами, малюнком батьківської хати, світлинами та шістнадцятьма сюжетними заставками художника О. Ковалевського готували діячі Київської Громади – О. Русов і композитор М. Лисенко, ретельно добираючи та розміщуючи вірші, «щоб годились для малих дітей». Малюнки друкували новим способом – фотоцинографією, замінили кліше за кордоном [9].

У перші десятиліття ХХ ст., навіть під час Першої світової та громадянської воєн, книжки для дітей («Кобзарик», «Маленький Кобзарик», «Малий Кобзар») з'являються майже щороку (Черкаси, Львів, Київ, Коломия, Херсон та ін.) у типовому оформленні: переважно з портретом або автопортретом на обкладинці чи фронтиспісі, малюнками Т. Шевченка, графічними та живописними роботами О. Сластіона, К. Трутовського, І. Іжакевича, М. Пимоненка, Ф. Краси-

цького та ін., підібраними до поетичних сюжетів. Але більшість тогочасних видань оформлені скромно, щоб здешевити їх.

Вирізняється макетом і оформленням «Кобзарик» (1913 р., Петербург, вид-во «Нашим дітям», друкарня братів В. та І. Линників), його проілюстрував український художник-етнограф Юрій (Георгій) Павлович (1874–1947). Це видання цікаве дизайном, поєднанням у композиції сторінки багатофігурного сюжетного малюнка та поетичного тексту в орнаментальній рамці (див. електронну копію у flash-форматі: <https://docplayer.net/52892354-Ukrayinska-dityacha-kniga-rr.html>). Це алюзія до шевченкових рядків: «*І зроблю Маленьку книжечку. Хрестами І везерунками з квітками Кругом листочки обведу. Та й списую Сковороду Або «Три царіє со дари».*» О. Вартанова підкреслює важливу особливість оформлення: «Зважаючи на психологію юного читача, на його способи пізнання світу, автор вводить до композиції елементи гри. Це помітно в оригінальному сюжетному зв'язку кількох ілюстрацій: однакові персонажі й місце дії на трьох малюнках до вірша «Садок вишневий коло хати», наприклад, зазнають певних змін, що активізує увагу дітей» [2, с. 178].

На тлі політичних та соціокультурних трансформацій тривав пошук нової стилістики в графічній шевченкіані. Мистецтвознавець Т. Чуйко, аналізуючи особливості інтерпретації образу Т. Шевченка в 1900–1920 рр., зазначає: «...творення образу художниками відбувалося у двох напрямках: перший обумовлював дотримання «канонічних» типів і реалістичної манери виконання, другий надавав простір для новаторських експериментів, проваджуваних художниками – представниками українського модернізму й авангарду» [21, с. 8].

Для дослідження розвитку книжкового дизайну важливий ще один жанр образотворчої шевченкіани – народне декоративне мистецтво, окремі елементи якого, стилізовані мотиви орнаментики активно використовували в дитячих виданнях. А головне – саме синтез української народної образотворчості та професійного мистецтва європейського модернізму став у 20-ті

роки основою для народження нового явища світового рівня – українського авангарду, представники якого надихалися творчістю Т. Шевченка: Г. Нарбут, М. Бойчук, В. Седляр, І. Падалка, В. Кричевський, А. Серeda, О. Судомора та ін. Проте розвиток цього нового мистецького напрямку, який яскраво себе проявив і в книжковій шевченкіані, невдовзі був зупинений репресіями. Про це, зокрема, пише у 1968 р. О. Овдієнко: «Наприкінці 20-х і на початку 30-х років під виглядом шукань «нового» пролетарського мистецтва активізували свою діяльність художники-формалісти. Їхні виверти в оформленні книг спантеличували читачів, були для них далекими і незрозумілими. Так, у 1931 році харківське видавництво «Література і мистецтво» випустило ілюстроване видання «Кобзаря» в оформленні Ол. Гера та з ілюстраціями В. Седляра. На цих творах позначився вплив формалістичних настанов бойчукізму, що було справедливо засуджено партією і народом. Постановою партії від 23 квітня 1932 року «Про перебудову літературно-художніх організацій» поклала край групівщині, об'єднала митців у єдиному творчому монолітному колективі. Йдучи шляхом соціалістичного реалізму, радянські художники-графіки у 30-х роках створили високі зразки оформлення «Кобзаря»...» [7, с. 13].

Отже, з усього розмаїття стилістичних напрямків ілюстрування і дизайну дитячих видань шевченківської тематики найбільшу державну підтримку (у вигляді замовлень) і можливість повноцінно розвиватися отримав в УРСР тільки реалізм, у кращих виявах – романтичний (імпресіоністичний) реалізм.

Проте Шевченко – поет і художник не вкладається в жодні канони, тому і його ілюстратори, найвидатніші митці долали приписи соціалістичного реалізму, у своїх роботах піднімалися до психологізму, символічних узагальнень у трактуваннях образу Шевченка-Пророка та його героїв. Прикладом може служити творчість Василя Касіяна (1896–1976), який працював над графічною шевченкіаною все своє творче життя, не раз вертався до попередніх сюжетів, трактуючи їх по-новому: «Роботу над «Кобзарем» я, здається,

ніколи не припиняв, а рік за роком намагався заглибитися у поетове слово і по-новому відкривати його віщу суть і пророчу силу. Відкриття такі приходять не відразу, а являються часом через багато літ...» [6, с. 459]. І ще важливе свідчення: «Мав таке передчуття, що в праці над «Кобзарем» Шевченко-художник допомагає мені пізнати Шевченка-поета» [там само]. Графічна шевченкіана В. Касіяна атрибутована дослідниками й прокоментована ним, є базою для вивчення розвитку мистецьких стилів, актуалізації тем та сюжетів, еволюції образів у контексті політико-ідеологічних змін.

Кожен із видатних художників проходив свій шлях, зв'язуючи кожен крок з Шевченком-поетом і з Шевченком-художником, візуалізуючи найголовніші шевченківські образи-концепти в ілюстраціях, адресованих дітям різного віку (дошкільний, молодший, середній і старший шкільний), що потребує ґрунтовного дослідження. У статті ж зупинимося на окремих, знакових виданнях.

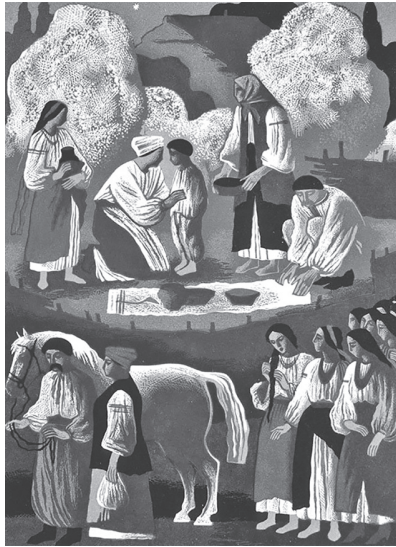
Олександрів Івахненку в кольорових ліногравюрах до книжки «Садок вишневий коло хати» («Веселка», 1982) і в ілюстраціях (виконаних темперою) до книжок цього ж видавництва «Поеми» (1984), «Поезії» у 2-х томах (1988) вдалося розвинути традиції забороненої ще на початку 30-х років ХХ ст. школи бойчукістів, стати ланкою, яка відновлює жорстко розірваний зв'язок поколінь. Бойчукісти, як відомо, зверталися до художніх прийомів монументального живопису раннього Ренесансу і Візантії, іконопису, українського народного наїву, формалістичних експериментів модернізму, творячи синкретичне мистецтво; характерним для них було використання темпері замість олій. Нагадаємо, що самого Михайла Бойчука, його учнів Василя Седляра та Івана Падалку розстріляли 13 липня 1937 р. в Києві, у катівні НКВС (Жовтневий палац, нині – МЦКМ), як ворогів соціалістичної культури, що пропагували буржуазно-куркульську ідеологію, націоналізм і формалізм; їхні роботи були знищені (збереглися лише окремі ескізи та репродукції), імена заборонено навіть згадувати. Тому зрозуміло, чому, аналізуючи творчість О. Івахнен-

ка, мистецтвознавці шукали її витoki виключно в народному малярстві [2, с. 181]. Не вдаючись до сліпого наслідування, художник виробив власний стиль, у якому, на нашу думку, яскраво виражена візантійська іконічність; здійснив глибинне прочитання поетичних образів. Його ілюстрації вважаємо найбільш співзвучними поезії Кобзаря, насаженими внутрішньою енергією та символікою. За серію ілюстрацій до цих книжок митець був удостоєний Шевченківської премії (1989). (Мал. 2–3).

Книжки видавництва «Веселка» для малих читачів у другій половині ХХ ст. ілюстрували І. Філонов, В. Полтавець, В. Глуздов, В. Євдокименко, А. Тетьора, М. Компанець та інші митці, здатні передати найтонші півтони, настрої картин, намальованих словами художником Шевченком. Це переважно пейзажні, пасторальні малюнки, проте і в цьому ідеалізованому світі малий Тарас постає бунтарем, виразні тут соціальні мотиви, бо: «...ви б елегій не творили Та марне Бога б не хвалили, На наші сльози сміючись». Художники старшого покоління творили у традиційному, класичному руслі. Для них світ Шевченка був знайомий ще з дитинства, яке не надто відрізнялося від Тарасового.

Для Катерини Штанко творчість Т. Шевченка довго залишалася «білою плямою»: вона навчалася в Москві і Криму, де українська мова і література в школі не викладалася. Своєю розповіддю-сповіддю про відкриття Шевченка – поета і художника, роботу над ілюстраціями та роздумами про перспективи шевченкіани для дітей художниця поділилася з нами в інтерв'ю, фрагменти якого публікуємо вперше.

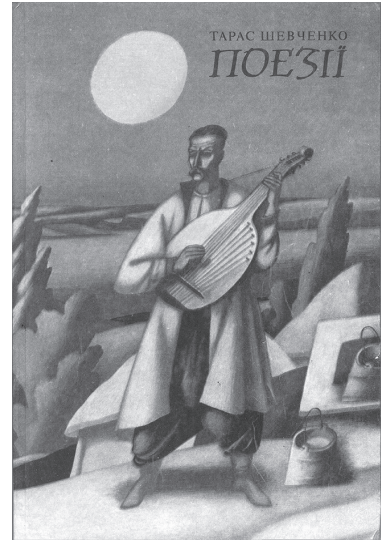
«...Коли головний художник «Веселки», Микола Сергійович Пшінка, запропонував мені зробити невеличку книжку Шевченкових віршів для дітей [«Мені тринадцятий минало...», 1989], я сказала, що пролетарських революційних поетів не ілюструю. Проте Микола Сергійович порадив мені одразу не відмовлятися і просто почитати. Вдома, з величезним упередженням, взяла роздруківку і почала читати. Першою там була «Тополя»: «По діброві вітер віє, Гуляє по полю, Край дороги гне тополя До самого долу». Я одразу потрапила

Мал. 2. Олександр Івахненко Іл. до книжки Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати»

в резонанс із цим ритмом і захопилася чарівною історією. Дочитавши поему до кінця, одразу подзвонила Миколі Сергійовичу та сказала, що згодна і дуже хочу це робити! Завжди буду вдячна йому за терпіння та наполегливість.

За досить короткий час я стала справжньою фанаткою Шевченкових поезій, передивилася всю його образотворчу спадщину і взагалі ретельно шукала все, що мало до нього хоч якеś відношення. Тоді я проглянула всі ілюстрації, які були зроблені раніше іншими художниками, і вирішила, що робитиму інакше. Відомо, що в минулі часи шкільна програма з української літератури часто відлякувала дітей своєю похмурістю. Тому в мене було завдання зберегти традицію і в той же час не відштовхнути, врахувати особливості дитячої психології. Саме тому я шукала в шевченкових віршах у першу чергу позитиву і краси. Я дуже довго вагалася, але врешті решт вирішила будувати композиції, взявши за основу людські стосунки, а не пейзажі. Краєвидів у цій книжці зовсім не багато, хоча у Шевченка вони чудові, однак треба було врахувати антропоцентричність дитячого сприйняття. Наприклад, у «Наймичці», хоч у цього твору важкий трагічний контекст, я намагалася підкреслити теплоту стосунків матері й дитини... Отже, діти мали сприйняти Шевченкові вірші саме через красу.

Мал. 3. Олександр Івахненко. Обкладинка до книжки Т. Шевченка «Поеми». Т. 1

На жаль, Шевченко «забронзовів», став класиком, портретом у підручнику... Через це для мене було важливим відшукати живе звучання, рух у його поезіях. Я зовсім не хотіла зробити щось статично-класичне і тому малюнки виконані таким тремтячим нервовим пером... Я цілком була заглиблена у Шевченкову поезію і малювала, малювала, малювала. Навіть вночі, у сні, чула вірші і бачила червоні стрічки, що віють на вітрі. Намалювала весь цей неймовірний об'єм (54 ілюстрації) за чотири місяці... Надихалася я переважно Шевченковими малюнками і картинами. Завдяки одному його незавершеному перовому малюнку зрозуміла, яким має бути колорит: теплим, золотавим, червоним – як наша чудова південна країна. Страшно подумати, що сталося б, якби раптом якась люта сила вийняла з нашої культури Шевченка. Ми б опинилися у пустці, у підвішеному стані, ніби дерево, котрому відрубали коріння. Тому, скільки існуватиме Україна, стільки видаватимуться поезії Шевченка. І кожен українець, від самого малого віку має чути ці вірші. Інша справа, що тепер книжки набуватимуть якихось нових форм, іншої сучасної естетики, а проте – це добре, адже ми розвиваємось, зростаємо, рухаємось» (ілюстрації К. Штанко див. на с. 1, 2, 4 обкладинки).

Ілюстрації К. Штанко можна назвати материнським поглядом, сповненим лю-

бові і тривоги за своїх дітей – маленьких і дорослих. Художниці вдалося поєднати в образах психологізм, емоційність і символізм. Образ матері з дитиною на руках асоціюється, як і у вірші, з образом біблійної Матері. Слушне спостереження М. Токар: «В інтерпретації К. Штанко образ маленького Кобзаря – це образ дитини, яка вже зазнала горя та поневірянь, з недитячим поглядом великих сумних очей. На відміну від образів художників-попередників, це образ дитини, свідомої своєї місії і долі» [17, с. 71].

Книжка «Мені тринадцятий минало...» друкувалася у 1989 і 1994 рр., а в 2017 р. вийшло доповнене видання під символічною назвою «У нашій раї на землі...». Темне тло ілюстрацій тут змінене світлішим (як ледь пожовклий старовинний папір), видовжений формат додає урочистості, простору, повітря.

Інший погляд на шевченкіану – назвемо його дитячим – запропонувала Марина Михайлошина в «Дитячому кобзарі» «Видавництва Старого Лева» (2012). Акцент у комунікації з читачем зроблено саме на візуальності – яскравих гуашевих малюнках, життєрадісних сюжетах, позбавлених соціального та історичного драматизму, притаманного поезії Т. Шевченка. Мистецтвознавець М. Токар зазначає: «Якщо всі радянські та пострадянські проекти були виконані в літературоцентричному фокусі, то в цьому разі поезія Шевченка репрезентована як візуальна оповідь, що насичена романтичними образами дитинства серед яскравої природи... Зміна візуальної концепції поезій Т. Шевченка відбулася, передусім, через обрання художником декоративної стилістики для створення ілюстрацій. Умовні яскраві кольори, стилізована зовнішність персонажів... позбавляє образ «Кобзаря» з ілюстраціями М. Михайлошиної усталеної характеристики – трагізму» [17, с. 72].

Проте ми вважаємо, що літературоцентризм в ілюстраціях дитячих видань присутній завжди (адже малюнки в них сюжетні, предметні, а не абстрактні), тому говорити можна лише про більшу чи меншу відповідність, прив'язаність зображення до тексту. Доповнюючи текст, налаштовуючи на оптимістичний лад, авторка малюнків «Дитячого кобзаря» відкриває книжку форзацом, де

Мал. 4. Анастасія Стефурак. Ілюстрація до кн. Л. Ушкалова «Шевченко від А до Я»

«нестандартно зображена сільська панорама, і ця нестандартність досягається через обраний для візуалізації генеральний образ котів» [16, с. 247].

Загалом ця яскрава, з любов'ю намальована, якісно надрукована книжка сприймається як сміливий експеримент, пошук нових шляхів до читача. Але виникають питання саме через нечітко визначений вік адресата. За стилістикою малюнків і візуальними меседжами – це дошкільнята, за доббором текстів – школярі молодших класів, за шрифтовим оформленням – учні середньої школи, оскільки гарнітура шрифту і подекуди розміщення віршів на яскравих малюнках утруднює їх прочитання.

Отже, синергія поетичних і візуальних образів залежить від усіх співавторів проекту: укладача текстів, художника, дизайнера, який організовує архітектоніку видання, об'єднує всі компоненти в гармонійне ціле, дбає про зручність користування книжкою найголовнішого учасника творчого процесу – читача.

Слушним вважаємо твердження: «Візуалізація творів "Кобзаря" – невід'ємний конструктивний елемент для моделювання художнього світу в свідомості маленького читача. Йдеться про системний виховний вплив, який мають ілюстрації: естетичний (виховання смаків юної аудиторії), пізнавальний (важливим є не деформувати історичну реальність та специфіку предметного світу, відображеного поетичним сло-

вом), патріотичний (світ творів Шевченка – український, для ілюстратора серйозним завданням є не загубити ту самодостатність художніх моделей, яка властива поетові), профорієнтаційний (діти знайомляться з різними техніками ілюстрування, пізнають особливості книжкової справи, книжкового дизайну, адже видання різноформатні, мають ідіостильові вияви) тощо» [16, с. 244].

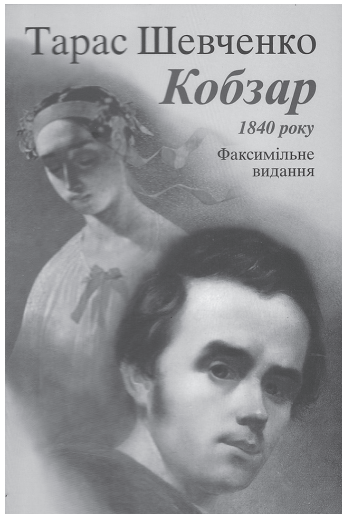
Досі ми розглядали роботи, виконані у традиційних графічних техніках: літографія, ксилографія, ліногравюра, офорт, акварель, туш, перо, темпера, гуаш.

У 2017 р. юні читачі отримали від «Видавництва Старого Лева» абетку «Шевченко від А до Я» Л. Ушкалова, виконане художницею Анастасією Стефурак у техніці комп'ютерної графіки. Нестандартні композиції, оригінальний дизайн і трактування образів приваблюють у пізнавальній книжці, мета якої – показати Тараса Григоровича людиною, близьким другом, а не скам'янілим пам'ятником (мал. 4).

Комп'ютерні програми дозволяють створювати колажі, складні композиції із використанням фотографіки, малюнків Шевченка чи ілюстрацій до його творів. Так виконана суперобкладинка до факсимільного видання «Кобзаря» 1840 року («Веселка», 2013), де використано автопортрет 26-річного автора книжки і образ Катерини, вже оприятлений у поемі, а на полотні втілений тільки через два роки (мал. 5).

Шевченкіана надихатиме на нові творчі пошуки, адже «Шевченко росте й розвивається в часі, в історії, і нам ще йти та йти до його осягнення – ми на вічному шляху до Шевченка. Я певен, що ХХІ ст. потребуватиме Шевченка не менше, ніж його потребували ХІХ та ХХ століття», – стверджує Д. Степовик [13].

Практичне значення дослідження. У попередніх статтях [10, 11] ми піднімали питання глибшого вивчення спадку Т. Шевченка-художника в школі на уроках мистецтва та інтегрованих уроках мистецтва й літератури. Матеріал про ілюстрування шевченкіани також доречно використати на уроках і практичних заняттях. Викладачі, керівники гуртків можуть запропонувати учням, студентам з допомогою дизайнерських комп'ютерних програм створити збірку

Мал 5. Супербкладинка до факсимільного видання «Кобзаря» 1840 р.

«Мій “Кобзар”» із улюбленими текстами, власними малюнками, колажами, ілюстраціями відомих художників.

Висновки. У статті представлено результати огляду значної кількості наукових джерел. Здійснено аналіз і узагальнення тенденцій в ілюструванні та дизайні творів Т. Шевченка, його життєпису в дитячих виданнях. З'ясовано, що суттєві трансформації візуальних образів відбувалися на тлі суспільних, ідеологічних трансформацій, а також були пошуком комунікації з юними читачами. Дизайн дитячих видань розвивався з удосконаленням поліграфії та цифрових комп'ютерних технологій.

Подальших досліджень потребують нові тенденції в інтерпретаціях образної системи творів Т. Шевченка в контексті глобалізаційних процесів у дизайні книги, відповідність візуальної інформації запитам і потребам сучасних дітей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко О. О. Українська дитяча книга 1970–1990 рр.: основні тенденції розвитку ілюстрації: автореф. дис. ... канд. мистецтвознав.: 17.00.04. Київ, 1993. 18 с.
 2. Вартанова М. Поезія Шевченка в інтерпретації художників дитячої книги. *Література. Діти. Час*. Київ: Веселка, 1982. – С. 177–181.
 3. Горинь Б. Графічна Шевченкіана Софії Караффи-Корбут. Київ: Пульсари, 2014. 192 с.
 4. Єфімова М. П. Дизайн дитячої книги України: проектно-художні принципи і засоби: дис. ... канд. мист.-знав.: 17.00.07 – Дизайн. Харків, 2015.
 5. Заварова Г. Без традиції нема майбутнього: огляд худож. оформ. книжок 1987 року. *Література. Діти. Час*. Київ: Веселка, 1988. С. 125–132.
 6. Касян В. І. Автопортрет. Київ: Веселка, 2004. 671 с.
 7. Овдієнко О. Мистецтво оформлення «Кобзаря». Київ, Мистецтво, 1968. 88 с.
 8. Олійник В. А. Трансформації образної системи в дизайні української книги 1980–1990-х років: дис. ... канд. мистецтвознав.: 17.00.07 – Дизайн. Київ, 2018. 217 с.
 9. Побірченко Н. Малий Кобзар для дітей Т. Г. Шевченка. *Історико-педагогічний альманах*. 2005. Вип. 1. С. 123–165.
 10. Пшінка Н. М. Двокрилля творчості Т. Шевченка (взаємодія вербальних і зорових образів). *Українська мова і література в школі*. 2017, № 4. С. 39–46.
 11. Пшінка Н. М. Образотворчість Тараса Шевченка в освітньому просторі України. *Мистецтво та освіта*. 2017. № 1(83)2017. С. 37–42.
 12. Словник української мови: в 11 т. Т. 11. Київ, 1980.
 13. Степовик Д. Тарас Шевченко та українське образотворче мистецтво. *Мистецтво та освіта*. 2014. № 1(71). С. 2–8.
 14. Storozhenko M. A. Мій Шевченко: альбом. Київ: Грамота, 2011. – 211 с.: іл.
 15. Т. Г. Шевченко для дітей: видання творів в Україні (XIX–XXI ст.): бібліогр. покажч. / Нац. б-ка України для дітей; уклад. О. М. Тимочка. Київ, 2013. 36 с.
 16. Ткаченко І. А. «Дитячий Кобзар» Тараса Шевченка у видавничій інтерпретації «Видавництва Старого Лева»: кваліфікаційний ракурс. *Журналістика. Філологія. Медіаосвіта*: зб. наук. праць: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 2–3 жовтня 2014 р.). Полтава, 2014. С. 244–248.
 17. Токар М. І. Образи героїв української дитячої літератури в книжковій ілюстрації другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: дис. ... канд. мистецтвознав.: 17.00.05 – Образотворче мистецтво. Львів, 2018. 403 с.
 18. Чеусова З. Мистецька шевченкіана другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. Випуск 13. Київ, 2013. С. 4–34.
 19. Чуйко Т. П. Інтерпретація образу Тараса Шевченка у живопису та графіці ХХ століття: культуротворчий аспект: автореф. дис. ... канд. мист.-зн. 26.00.01. Київ: 2016. 20 с.
 20. Шевченківська енциклопедія: в 6 т. / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.). Київ, 2012–2015.
- #### References
1. Avramenko, O. O. (1993). *Ukrainska dytiacha knyha 1970–1990 rr.: osnovni tendentsii rozvytku iliustratsii* [Ukrainian children's book 1970–1990: main tendencies of illustration development] (Dissertation Abstract, Kyiv).
 2. Vartanova, O. (1982). *Poeziia Shevchenka v interpretatsii khudozhnykiv dytiachoi knyhy* [Shevchenko's poetry in the interpretation of children's book artists]. In *Literatura. Dity. Chas: zb. lit.-krytych. statei* (pp. 177–181). Kyiv: Veselka.
 3. Horyn, B. (2014). *Hrafichna Shevchenkiana Sofii Karaffi-Korbut* [Graphic Shevchenko of Sofia Caraffi-Korbut]. Kyiv: Pulsary.
 4. Yefimova, M. P. (2015). *Dyzain dytiachoi knyhy Ukrainy: proiektno-khudozhni pryntsypy i zasoby* [Design of the children's book of Ukraine: project-artistic principles and means]. (Doctoral dissertation, Kharkiv).
 5. Zavarova, H. (1988). *Bez tradytsii nema maibutnoho: ohliad khudozh. oform. knyzhok 1987 roku* [There is no future without traditions: a review of artists. shape. books of 1987]. *Literatura. Dity. Chas: zb. lit.-krytych. statei* (pp. 125–132). Kyiv: Veselka.
 6. Kasian, V. I. (2004). *Avtoportret: lit.-mystets. vyd.* [Self-portrait: lit.-artist. view]. Kyiv: Veselka.
 7. Ovdiienko, O. (1968). *Mystetstvo oformlennia «Kobzaria»* [The art of design “Kobzar”]. Kyiv: Mystetstvo.
 8. Oliynyk, V. A. (2018). *Transformatsii obraznoi systemy v dyzaini ukrainskoi knyhy 1980–1990-kh rokiv* [Transformations of the image system in the design of the Ukrainian book of 1980–1990s]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
 9. Pobirchenko, N. (2005). *Malyy Kobzar dlia ditei T. H. Shevchenka* [Small Kobzar for children of Taras Shevchenko]. *Istoryko-Pedahohichnyi Almanakh*, 1, 123–165.
 10. Pshinka, N. M. (2017). *Dvokrytla tvorchosti T. Shevchenka (vzaiemodiiia verbalnykh i zorovykh obraziv)* [Biplanes of T. Shevchenko's work (interaction of verbal and visual images)]. *Ukrainska Mova i Literatura v shkoli*, 4, 39–46.
 11. Pshinka, N. M. (2017). *Obrazotvorchist Tarasa Shevchenka v osvithnomu prostori Ukrainy* [Taras Shevchenko's art in the educational space of Ukraine]. *Mystetstvo ta Osvita*, 1(83), 37–42.
 12. *Slovnyk ukrainskoi movy*: Vol. 11 [Dictionary of the Ukrainian language]. (1980).
 13. Stepovyk, D. (2014). *Taras Shevchenko ta ukrainske obrazotvorche mystetstvo* [Taras Shevchenko and Ukrainian fine arts]. *Mystetstvo ta Osvita*, 1(71), 2.
 14. Storozhenko, M. A. (2011). *Mii Shevchenko: albom* [My Shevchenko: album]. Kyiv: Hramota.
 15. Timochka O. M. (Ed). (2013). *T. H. Shevchenko dlia ditei: vydannia tvoriv v Ukraini (XIX–XXI)* [T. H. Shevchenko for children: Publication of works in Ukraine (XIX–XXI centuries)]. Kyiv.
 16. Tkachenko, I. A. (2014). «Dytiachyi Kobzar» Tarasa She14. vchenka u vydavnychnii interpretatsii «Vydavnytstva Staroho Leva»: kvalifichnyi rakurs [«Children's Kobzar» by Taras Shevchenko in the publishing interpretation of «Old Lion Publishing House»: a qualitative perspective]. In *Zhurnalistyka. Filoholia. Mediaosvita: Conference Proceedings* (m. Poltava, 2–3 zhovtnia 2014 r.) (pp. 244–248). Poltava.
 17. Tokar, M. I. (2018). *Obrazy heroiv ukrainskoi dytiachoi literatury v knyzhkovii iliustratsii druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia* [Images of heroes of the Ukrainian children's literature in book illustration of the second half of the XX – the beginning of the XXI century] (Doctoral dissertation, Lviv).
 18. Chehusova, Z. (2013). *Mystetska shevchenkiana druhoi polovyny XX – pochatku XXI st.* [Art Shevchenko of the second half of the XX – beginning of the XX century]. In *Ukrainske mystetstvovznastvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii*: Vol. 13 (pp. 4–34). Kyiv.
 19. Chuiko, T. P. (2016). *Interpretatsiia obrazu Tarasa Shevchenka u zhvyopysu ta hrafitsi XX stolittia: kulturotvorchyi aspekt* [Interpretation of the image of Taras Shevchenko in painting and graphics of the twentieth century: cultural aspect] (Dissertation Abstract, Kyiv).
 20. *Shevchenkivska entsyklopediia*: Vol 1-6 [Shevchenko's encyclopedia]. Kyiv (2012–2015). Retrieved from: <http://www.ilnan.gov.ua/index.php/uk/pro-institut/shevchenko/item/248-shevchenkivska-entsyklopediia-v-6-tomakh>
- Pshinka Natalia Mykolaivna, Postgraduate Student, lecturer of the Department of Drawing and Painting, Kyiv National University of Technologies and Design**
- Illustration of Shevchenkiana in children's publications of the XX – the early XXI centuries in the context of development of book design**
- The problems of illustrating of Taras Shevchenko's works and his biography in books addressed to children for over a hundred years have been studied. Using a wide source, retrospective analysis and generalization of trends in interpretation of images of literary heroes, as well as the evolution of the poet's iconography in illustrations have been made. It is traced how each new generation of artists, representatives of different stylistic currents of fine arts, who had different philosophical and aesthetic views, created in different periods of social development, political changes, ideological guidelines, “reread” texts in the textbook. The attention is paid on the work of artists with bright individual handwriting, who made a significant contribution to the art of Ukrainian books, including children's books.
- The topics of development of children's book design are covered: decoration, fonts, ornamentation, harmonious combination of text and its figurative interpretation in the composition of pages and unfolding. The design and composition of the book has undergone radical, revolutionary changes over the centuries due to improvement of printing production, and especially with the advent of electronic and digital technologies, design computer programs that open wide opportunities for experimentation, implementation of innovative projects. Earlier artists worked in traditional graphic techniques: woodcut, linocut, engraving, pencil, ink, pen, watercolor, tempera, gouache. Nowadays, they use computer graphics, create original compositions and layouts of books.
- It is emphasized that the main task of illustrators, designers of children's publications is to create communication with young readers, to find ways to convey to children of different ages not only message but also the emotional content of Taras Shevchenko's works. Today, this issue has become really urgent. In fact, psychologists and educators state the crisis of reading, the so-called “clip thinking” of modern children, the victory of visual over verbal in their perception of information. Therefore, the quality of illustrations, general design of books has a great influence on aesthetic, moral, national education, development of emotional intelligence of young readers.
- Keywords:** *Shevchenkiana, illustration, children's publications, book design, computer graphics.*
- Стаття надійшла до редакції 01.02.2021 р.*